

# BITI EVLIJA (BOGOUGODNIK) U BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ I BOŠNJAČKOJ KULTURI I BOSANSKOM JEZIKU: SEJJID ŠEJH EL-HADŽ ABDULVEHAB IBN ABDULVEHAB ŽEPČEVI BOSNEVI ILHAMI-BABA

ALEN KALAJDŽIJA

Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik, Sarajevo, Bosna i Hercegovina  
alen.kalajdzija@izj.unsa.ba

Bosanski alhamijado autor s kraja 18. i početka 19. st. Abdulevhab Ilhamija, poznat po svome društvenom i političkom angažmanu u historiji osmanske Bosne, u narodu je stekao status „evlije“, bogougodnog čovjeka, s obzirom na činjenicu da je bio žrtva montiranog političkog procesa 1821. godine. Ostao je zapamćen kao borac za prava svojih savremenika i kao veliki kritičar društvenog poretka tadašnje Bosne. U bosanskoj historiografiji, književnoj historiji i filologiji općenito poznat je po svome umjetničkom stvaralaštvu, koje je stvarao na arapskom, turskom i bosanskom jeziku. Ilhamija je napisao 40-ak pjesama na arapskom jeziku, na turskom jeziku sastavio je jedno zanimljivo islamsko teološko djelo u kojem je inkorporirao i pojedine rečenice na bosanskom jeziku, te je na bosanskom jeziku napisao 18 pjesama i jedno katahetsko islamsko djelo – *Bosanski ilmihal*.

DOI  
[https://doi.org/  
10.18690/um.ff.9.2023.17](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.17)

ISBN  
978-961-286-778-2

#### Ključne riječi:

Abdulvhab Ilhamija,  
evlija,  
bosnevijska literatura,  
ilmihal,  
*Tuhfetul-musallin ve zibdetul-  
hasin*,  
poezija,



DOI  
[https://doi.org/  
10.18690/um.ff.9.2023.17](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.17)

ISBN  
978-961-286-778-2

# TO BE AN „EVLIJA“ (GOD-PLEASING MAN) IN BOSNIAN- HERZEGOVINIAN AND BOSNIAK CULTURE AND IN BOSNIAN LANGUAGE: SEJJID ŠEJH EL-HADŽ ABDULVEHAB IBN ABDULVEHAB ŽEPČEVI BOSNEVI ILHAMI-BABA

ALEN KALAJDŽIJA

University of Sarajevo, Institute of Language, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina  
[alen.kalajdzija@izj.unsa.ba](mailto:alen.kalajdzija@izj.unsa.ba)

**Keywords:**  
Abdulsehab Ilhamija,  
evlija,  
Bosnian literature,  
ilmihal,  
Tuhfetul-musallin ve  
zubdetul-hašin,  
poetry

Bosnian alhamiada author who lived in the late 18th and beginning of the 19th century Abdulsehab Ilhamija, known for his social and political involvement in the history of Ottoman Bosnia, gained the status of an "evlija" („God-pleasing man“) among the people, considering the fact that he was a victim of a staged political process in 1821. He was remembered as a fighter for the rights of his contemporaries and as a great critic of the social order of Bosnia at the time. In Bosnian historiography, literary history and philology, he is generally known for his artistic creativity, which he created in Arabic, Turkish and Bosnian. Ilhamija wrote about 40 poems in Arabic, in Turkish he composed an interesting Islamic theological work in which he incorporated some sentences in Bosnian, and in Bosnian he wrote 18 poems and one catechetical islamic work – *Bosnian ilmihal*.



## 1 Život i djelovanje

### 1.1

Abdulvehab Ilhamija rođen je u Žepču 1187. po H, što odgovara 1773, a ubijen u Travniku 1237. odnosno 1821. godine, u 48. godini života. Pravo ime mu je Sejjid šejh El-hadž Abdulvehab ibn Abdulvehab Žepčevi Bosnevi Ilhami-baba. Bio je šejh nakšibendijskoga tarikata i prozvan je baba, a titulu šejha stekao je u Tešnju pred Abdullah-ef. Čankarijem. Može se pretpostaviti da je bio i hadžija, kako se to potvrđuje u jednoj njegovoj pjesmi, što je bilo golema čast, posebno za vrijeme doke je on živio. Bio je oženjen i imao tri sina – Muhameda, Emina i Halila (kako o tome obavještava u svom djelu *Tuhfetul-masallin...*). Otac mu se zvao također Abdulvehab, koji je umro dok je još bio dijete, a potom mu je umrla i majka – kako se to može zaključiti iz njegovih pjesama.

### 1.2

Ilhamijino školovanje, prema historiografskim, biografskim i književnohistorijskim djelima (up. Kemura – Ćorović 1912; Hadžijahić 1938; Dobrača 1974 i dr.), veže se za rodni kraj i učitelja Ahmed-efendiju Karahodžu, po svemu sudeći sina Abdullaha Karahodže, autora bosnevijske (alhamijado) pjesme „Bošnjakuša“<sup>1</sup>, (up. Nametak 1981: 26). U toj pjesmi kritizira se odnos širih narodnih masa i različitih slojeva bošnjačkomuslimanskog društva prema vjeri uopće. Može se pretpostaviti da je linija Karahodžā, a posebno ona neposredno vezana za Ahmeda Karahodžu, učitelja Abdulvehaba Ilhamije, imala utjecaja u stavu samoga Ilhamije spram društvenih prilika. U izvorima se također spominje (Dobrača 1974: 45) da je Ilhamijin učitelj, kako ga Ilhamija sam navodi, hodža Hadžićerimović, a to je prema Dobrači (1974: 45–46) upravo Ahmed Karahodža, kojem je Karahodža ustvari nadimak. Ono što dovodi u sumnju ovakav stav jeste činjenica da je Karahodžin otac Abdullah također Karahodža, a ako je tako, onda je i on morao biti Hadžićerimović, za što, izgleda, nema potvrde u izvorima. Zna se da je Ilhamija primio solidno znanje iz oblasti tesavufa, islamskoga misticizma, a da je to znanje stjecao u ondašnjim bosanskim

---

<sup>1</sup> Bošnjakuša je očito termin kojim se imenuje pjesma koja je napisana na bosanskom jeziku, odnosno da ju je napisao Bošnjak. U Nametkovoju *Hrestomatiji* (1981: 108), pjesme je naslovljena „Hodi, ago, ti klanjaj“. Kod Ahmeda Karahodže, za koga se može uzeti da je neposredni učitelj Ilhamijin stoji ovako: „Počutite, mumini / i vi dobri muslimi / ter pođite na namaz. / I mumini i muminke / na kome je tursko ime / neka ide na namaz (Nametak 1981: 111).

centrima sufijske duhovnosti – Fojnici, tačnije u tekijama Vukeljčić i Oglavak te da je napredovao na duhovnom putu, što se vidi iz nekih njegovih pjesama. U izvorima se spominje da je bio murid odnosno derviš Husein-babe Zukića, rodonačelnika Sikirića, i Abdurahmana Sirrije u Fojnici. Muhamed Ždralović (1975: 128; 140–144) dokumentira da je Ilhamija svoje vjersko naukovanje i napredovanje imao u Tešnju, s obzirom na činjenicu da je od Abdullah-ef. Čankarija Ensarija dobio šejhovsku idžazetnamu (dozvolu), na kojoj je utisnut žig navedenog učitelja i gdje je upisan grad Tešanj. U tekstu se navodi da je idžazetnama napisana 30. augusta 1810. godine (29. redžep 1225 po H). Solidno je znao turski jezik, ali na bosanski način, tako da su i same Osmanlije turski jezik u Bosni smatrale specifičnim osmanskobosanskim jezikom – upravo zbog utjecaja bosanskog na strukturu turskog jezika, što je još evidentirano u *Ljetopisu* Mula Mustafe Bašeskije iz 18. st. Živio je u vrijeme prijelaza s 18. na 19. st. i bio je svjedok određenih historijskih dešavanja, kakav su Prvi srpski ustanak (1804–1813) i Drugi srpski ustanak (1815–1817), na osnovu čega se oglašavao u društveno angažiranim pjesmama, pa se prema nekim izvorima navodi pjesma: „Nu Miloša, ja čudna lajoša / On Moskovu mlogo daje groša / Al s on plaši turskije duša / Allah, Allah...“ (Hadžijahić 1938: 9). Prema podacima iz djela *Tubfetul-musallin ve zubdetul-haši'in* (up. Dobrača 1974: 68–69), saznaje se da je Ilhamija, u dobi od 28 godina života, imao teške glavobolje te da je mislio da će umrijeti, zbog čega obavještava čitatelje šta je potrebno uraditi prilikom njegova preseljenja na drugi svijet i kako treba postupati s njegovim tijelom. Na taj način Ilhamija kao da je nagovijestio svoju tragičnu smrt koja će ga zadesiti 20 godina kasnije.

## 2 Ilhamijino smaknuće

### 2.1

Kao što je poznato, ubijen je nasilno u Travniku, a proces i procedure koje su dovele do njegova smaknuća zasnovani su na djelovanju tadašnjih svojevrstnih kontraobavještajnih službi. Teško je vjerovati da je pjesma *Čudan zeman nastade* razlog Ilhamijina ubistva, ali je vrlo vjerovatno da je bila povod. O razlogu njegova smaknuća postoje slična mišljenja a većina ih se zasniva na činjenici da je Ilhamija „imao dug jezik“ te da je uporno ukazivao kroz svoj puni intelektualni angažman, izrečeno bosanskim i turskim jezikom, na mnogobrojne političke, društvene i vjerske anomalije vremena i prostora u kojima je živio, kritizirajući pri tome nosioce i najneposrednije odgovorne za takve prilike. Pored njegove najčuvenije pjesme na

bosanskom jeziku *Čudan zeman nastade* u kojoj se kritizira društvo i poredak, zasnovani na tiraniji, nepravdi, nedostojnosti i nepostojanju relevantnih i referentnih faktora nosilaca društvenog, političkog i vjerskog života tadašnje Bosne, Ilhamija će i drugim, društveno angažiranim pjesmama i djelima, govoriti na sličan način, kao što to potvrđuje npr. *Tuhfetul-musallin ve zubdetul-hašī'in* te u nekim pjesmama iz svoga Divana. Možemo pretpostaviti logičan slijed da je Ilhamija kao vaiz odnosno imam centralne žepačke Ferhadija džamije (čiji je osnivač Ferhad-beg Vuković Desisalić) preko minbera bio aktivan pobornik navedenih kritičarskih stavova.

## 2.2

U novije vrijeme objavljen je članak zasnovan na novootkrivenim podacima o Ilhamijinu pogubljenju u kontekstu razumijevanju društvenih i političkih prilika Bosne i Osmanskog carstva s početka 19. st. (Aksoy 2019). Naime, sultan Mahmud II godine 1820. postavio je za namjesnika Bosne Alija Dželaludina pašu, poznatog i kao Dželal-paša, dajući mu veoma široke ovlasti u uspostavljanju red i jačanju centralne vlasti. Iz navedenog perioda predstavljen je Dželal-pašin dokument u kojem je indirektno naveden razlog Ilhamijina umorstva, temeljeći se na tome da Ilhamija tvrdi da se vjenčao melek-djevojkom, da mu je rodila tri sina, te da on zna da će pobune u Bosni uroditi plodom (Aksoy 2019: 35). Nije jasno zašto je Dželal-paša bez redovne procedure suđenja dao nalog za Ilhamijino pogubljenje, iako se sam Ilhamija u pjesmama na turskom jeziku vrlo pozitivno izražavao o ovom državnom dostojanstveniku (Dobrača 1974: 43; Aksoy 2019: 33), zbog čega Dobrača (1974: 43–44) smatra kako je Dželal-paša neke stihove Ilhamijine shvatio kao aluziju na svoj položaj, na osnovu čega se može zaključiti da je Dželal-paša imao određene informacije te da je nakon razgovora s Ilhamijom naredio njegovo pogubljenje, a što može biti povezano sa sujetom samog paše. Na osnovu određenih historiografskih podataka, može se zaključiti da Ilhamija jeste podsticao provođenje energičnijih mjera u suzbijanju društveno neopravdanih pojava (Aksoy 2019: 33). Jasno je da je Dželal-paša iznio politički montirane podatke te da se pitanje heterodoksnog učenja ne preklapa s općeprihvaćenim islamskim načelima, iako je evidentno iz svega što je Ilhamija pisao da je njegovo obrazovanje i vjersko naukovanje usklađeno sa sunitskim akaidom i hanefijskim fikhom<sup>2</sup> (up. Aksoy 2019: 33). Na osnovu

---

<sup>2</sup> „U i'tikādu (vjerovanju) sam mezheba ehli sunnetova ve-l-džemātova, ja'ni (odnosno) kako su ashabi i džema'at vjerovali onako i ja. (...) u vjerovanju mi je Imam Mensur Maturidi, a u amelu ja'ni, u poslovan(ǰ)u mi je imam Imam Azam (Ebu Hanife)“ (Duranović 2017: 122).

iznesenog, proizlazi zaključak da je Dželal-paša našao izgovor za smaknuće jednog „samozvanog evlije“, bogougodnika, „dobrog“, i sektaškog vođe, uništavajući tako i svaku vrstu pobune čiji je Ilhamija direktni vinovnik<sup>3</sup>.

### 2.3

Ilhamija je među Bošnjacima od toga doba do danas upamćen kao mučenik / šehid, kojem je izgrađeno veliko turbe u Travniku, koje se i danas posjećuje, a brojne usmene predaje, posebno u sufijskom miljeu, upućuju da je bio i evlija. Na samome turbetu upisan je nekrologij koji u prijevodu na bosanski jezik piše:

„On je vječno živ. / U času kad je u vječnost preselio, / Ostadoše u tuzi njegovi prijatelji. / Sebi je otvorio vrata Božije milosti i perivoja rajskog. / A primjer mu se nije mogao naći u njegovo vrijeme. / Zlonamjerno su ga obijedili mnogi lašci. / Kad je njegovom nježnom životu prispjela jesen, / Ispio je smrtnu čašu Kevsera. / I umro je mučeničkom smrću / Sejjid hadži šejh Vehhab. / Godine 1237 / 1821/2.“ (Hadžijamaković 1991: 26).

### 2.4

U legendarne elemente biografskih podataka o Ilhamiji spada predaja da je Ilhamiji prilikom smaknuća odsječena glava, ali da on nije odmah već da je s tom glavom stajao. Također, prenosi se informacija prema kojoj je Ilhamija prokleo Dželaliju, kazavši da neće lahko ispustiti dušu, što je kasnije potvrđeno i načinom njegove smrti. Također je Ilhamija predskazao da Dželaliju nakon njegove smrti neće poslije smrti obilaziti neki posebno važni posjetioci (u Travniku se i danas priča da su najčešći Dželalijini posjetioci lokalni psi), a da će Ilhamija biti poštovan i nakon svoje smrti. Za Ilhamiju se također navodi da je prorekao kako će se na mjestu njegova ukopa ljudi liječiti, što je potvrđeno nakon više od 100 godinu, kada je na mjestu Ilhamijina turbeta izgrađena bolnica a njegovo turbe i posmrtni ostaci premješteni u gradu Travniku. Dakako, sve navedene predaje i legende Ilhamiji garantiraju epitet evlije, bogougodnika, odnosno dobrog – poimeničnog pridjeva u bosanskom jeziku

---

<sup>3</sup> Sličan i isproban recept uništavanja neistomišljenika u Bosni i Balkanu, ali i šire, od srednjeg vijeka pa nadalje može se pratiti kroz smjerno i sistemsko uništavanja pripadnika Crkve bosanske, kasnije hamzevija, potom kroz istragu poturica i sl.

kojim se određuje „svetački“ karakter pojedinim osobama, iako pod pojam „sveca“ u kršćanskom i islamskom poimanju nije identičan.

### 3 Ilhamijina djela

#### 3.1

Postoje različiti podaci o tome koliko je Ilhamija napisao djela. Prema nekim izvorima napisao je više pjesama – ilahija na arapskom, na turskom jeziku napisao 40-ak pjesama i djelo *Tuhfetul-musallin ve zubdetul-baš'ün*; na bosanskom jeziku napisao je više pjesama, a može se reći da je približan broj tih pjesama koje je sastavio Ilhamija 18; u cijelosti je sačuvano na bosanskom jeziku i njegovo nešto duže prozno djelo *Ilmihal* te je sačuvano dvadesetak rečeničnih i sintagmatskih konstrukcija iz bosanskog jezika u djelu na turskom jeziku *Tuhfetul-musallin ve zubdetul-baš'ün*.

#### 3.2

Kad su postrijedi djela koja je Ilhamija pisao na turskom i arapskom jeziku, vrijedi istaći da je i ovaj autor jedan u nizu bošnjačkih pjesnika koji su stvarali na nekom od orijentalnih jezika, tačnije na turskom i arapskom jeziku, pri čemu je na arapskom pisao samo poetska ostvarenja, dok je na turskom pisao poeziju i prozu u kontekstu vjerskog naukovanja. Upravo ovo Ilhamijino stvaralaštvo korespondira s djelima koja su pisali naši ljudi na orijentalnim jezicima, pišući izvanredna poetska, vjerska, politička i filozofska djela. Ilhamija je u ovom slučaju poseban jer je veliki dio njegova stvaralaštva napisan na bosanskom jeziku, dok se među klasicima književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima to rjeđe javlja: kao npr. Ahmed Sudi Bošnjak, Muhlisi, Fevzija Mostarac, Derviš-paša Bajezidagić, itd.

#### 3.3

Kad je riječ o stvaralaštvu na bosanskom, Ilhamija je naime napisao jedan Divan svojih pjesama (u Gazi Husrev-begovoj biblioteci zabilježen je pod brojem 3056), koji predstavlja zbirku pobožnih pjesama na turskom (38), arapskom (84) i bosanskom (11) jeziku podveden pod naslovom „Divani Šejh el-Hadž es-Sejjid Abdulvehab Ilhami-baba el Bosnevi“ (Divan šejha hadži Sejjida Abdulvehaba Ilhami-babe Bošnjaka / Bosanca). Prijepis tog Divana završen je 1843, iz čega se

može vidjeti da je neki pismeni prepisivač nastojao sabrati sve Ilhamijine radove (up. Dobrača 1974: 50–51).

### 3.3.1

Zanimljivo je da se iz iste godine (dakle 1843) i istoga fonda Gazijine biblioteke navodi i Divan pod brojem 3025, u kojem se nalaze sljedeći rukopisni primjerci prepisanih Ilhamijinih pjesama: *Boga traži i plači*; *Dervišluk je čadan rahat*; *Hajat dok me orakme*; *Ako pitaš za derviše opeta*; *Ja upitah svog Ja-sina*; *Bogu fala*; *Koji čuje*; *Potlje Boga, ne miluj*; *Aškom neka gore ašiki*; *Srce moje, da ti kažem*; *Džennet saraj, dužet kuća*; *Sve je dušman potlje Tebe*; a u arhivu Bošnjačkog instituta navodi se rukopis pjesme *Ja upitah svoje duše*. Također, može se naći i šest pjesama s izvornom transliteracijom u drugim izvorima: *Nasihāt* (Nametak 1981: 104–106); *Šejhom iršad tko ne najde*; *Čudan zeman nastade* (Nametak 1981: 154–160); *De li ti je Halil-paša*: (Hadžijahić 1974: 251); *Ti bresposlen nemoj hodat*.<sup>4</sup> (Trako 1974: 117); *Der ti, ašik, hajde Dostu* (Hadžijamaković 1991: 69). Također, treba znati da je broj prijepisa Ilhamijin djela znatno veći i da se nalaze na raznim destinacijama i iz različitih perioda. Isto tako, do danas nije sačuvan nijedan autorski rukopisni primjerak Ilhamijinih pjesama, ali su sačuvani njihovi rukopisni prijepisi.

### 3.3.2

U pogledu pjesničkog ostvarenja na bosanskom jeziku, njegove pjesme korespondiraju s različitim sadržajama buntovnih, moralističkih, didaktičkih, političko-historijskih i sufijskih tema.

#### 3.3.2.1

U kategoriji buntovnih pjesama Ilhamija ima najpoznatiju pjesmu *Čudan zeman nastade* a sličnu tematiku nalazimo i kod drugih bosnevijskih (alhamijado) autora: *Mahzar piše bosanska fukara* Mustafe Firakija, *Duvanjski arzubal* Mehmed-aga Pruščanin i sl.

<sup>4</sup> U pogledu pjesme *Ti bresposlen nemoj hodat* Jasna Šamić (1985: 175–179) osporava stajalište nekih sakupljača i istraživača alhamijado pismenosti (Ljubušak, Kemura – Čorović, Bašagić i Kadić), koji su ovu pjesmu pripisali Hasanu Kaimiji, te smatra da je njezin autor Abdulvehab Ilhamija.



### 3.3.2.2

U kategoriji tzv. moralističko-didaktičkih pjesama Ilhamija je napisao pjesmu: *Hajde, sinak, te uči* a iste tematike jesu npr. *Abdija* Murad-bega Čengića, zatim npr. pjesma *Molim Vam se učite* nepoznatog autora, iako bi njezin autor eventualno mogao biti Mehmed Ćatib Akova ili pjesma *Bošnjakuša* Ahmeda Karahodže i dr.

### 3.3.2.3

U domeni politički angažiranih pjesama Ilhamija je sastavio pjesmu *De li ti je Halil-paša*, a slične političke reminiscije u sadržaju mogu se naći u pjesmi Car Mustafa nestade Mehmeda Ćatiba Akove, kao i drugih autora.

### 3.3.2.4

Ilhamija je ipak najpoznatiji po tzv. sufijskim pjesmama, kao što su npr. *Ja upitah svoje duše* ili *Šejhom iršad tko ne najde* u odnosu na sličnu tematiku pjesama Abdurrahmana Sirrija: *U pamet se ti obuj* ili *Ako boćeš derviš bit'*, itd.

Primjer mističke pjesme *Ja upitah svoje duše* (početak):

„Ja upitah svoje duše: / Kaži mi se tko si ti? / Ona veli: Der pogledaj / Moj saltanet u sebi. / Dva su šaha i dva tahta / Ja sve sudim po sebi. / Dva ćehaja i dva svita / Vas je hućum na meni!“ (Hadžijamaković 1991).

## 3.4

Pored spomenutih Ilhamijinih pjesama na bosanskom jeziku, na ovome jeziku sačuvan je i islamski katahetski tekst vjeronaučnog proznog štiva pod naslovom *Hāzā kitāb bosnevi ilmihal* (Duranović 2018a: 28) – što znači doslovno *Ovo je knjiga bosanski ilmihal*, ili skraćeno: *Bosanski ilmihal*, koji je svojevremeno transkribiran i predstavljen javnosti u više navrata (Kemura 1975; Duranović 2017; Duranović 2018a), pri čemu je Duranović (2018a: 13–18) naveo podatke o sačuvanim četirima rukopisima ovog ilmihala: dvama u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, jednom u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu (za koju se smatra da je ujedno i najstarija sačuvana verzija) i jednom koji se čuva u Orijentalnoj zbirci Arhiva

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Koliko je poznato, nijedna od verzija *Ilmihala* nije Ilhamijin autograf, već je riječ o prijepisima koji su nastajali nakon Ilhamijine smrti. I pored te činjenice, navedeni rukopisi pružaju uvid književnojezičko naslijeđe Abdulvehaba Ilhamije, s jedne strane, te pružaju dragocjen uvid u razvoj islamske vjeronaučne literature u Bosni predstandardnog doba, s druge strane.

### 3.4.1 Primjer početka Ilhamijina *Bosanskog ilmihala*:

„Ti znaj, Bog je džellešanuhu reko, i mušku i žensku da budu mumini, jer ko ne bude ostaće viko u džehennemskom belaju. Imdi, najzaifnije turkovanje valja bedeset četiri farza znat. A na ovu ruku najlašnje – je na pameti držat, mesela, koliko je muminskije alameta, jani, sifati islama pet, što je: post, namaz, hadž, zekat, kelime šehadet. A koliko je u ovomu peteru pedeset i četiri farza? Kako mesela kad reknemo post, tri su farza; nijjet učinit, jest, ne piti, džima'a ne činit. Vakte znat. Ama kad reknemo namaz, dvanest farza. Mesela iz dvora farza reče se šarti. Prvo, opaćit sebe i haljine i ono misto di ćeš klanjat; drugo, abdest uzet; treće, sramotno misto pokriti; četvrto, vakte znat; peto, kibletu se okrenut; šesto, nijjet učinit; sedmo, prvi Allahu ekber. Iznutra pet, reče se rukuni: stajaće, ućeće, ruku', seđdeta, poslidne silo na ettehijat...“ (Kemura 1975: 35)

3.5. Poseban i do danas manje poznat slavistički i ujedno bosnistički fenomen predstavlja djelo pisano turskim jezikom *Tuhfetul-musallin ve zubdetul-haši'in* (Dobrača 1974), što znači *Dar i poslastica onima koji se klanjaju Bogu*. Ono što ovu vrste literature povezuje s nekom drugom jeste način da se djelo piše na turskom jeziku, ali da se u njemu pronaleže čitave rečenice, riječi i drugi oblici teksta iz bosanskog jezika, gdje se paralela može povući spram *Ljetopisa* Mula Mustafe Bašeskije, kod kojega se također mogu naći značajni dijelovi teksta na bosanskom jeziku, iako je ovo djelo pisano na turskom osmanskom jeziku. Naime, u navedenom Ilhamijinu djelu navode se neki konkretni primjeri upotrebe tekstova na bosanskom jeziku pod kategorijom tzv. elfazu-kufr tj. blasfemičnih riječi i izraza, tj. koje se prema različitim kriterijima mogu svrstati u različite kategorije, a podrazumijevaju govorenje ili pisanje takvih izraza i rečenica koje se mogu čuti u narodu, predstavljajući teški vjerski prijestup koji čovjeka mogu izvesti iz islamske vjere, kako to eksplicitno navodi sam Ilhamija (up. Kalajdžija 2019: 380):

### **3.5.1 Izrazi koji su direktno vezani za neki aspekt islamskog nauka**

#### **3.5.1.1 Primjeri uzeti iz Kur'ana časnog, kao početni motiv za nastanak izraza:**

*Inna fetabna, dušo mekabna*

*Amme – bodži janje, jetesaelune – bodžinici june*

*Tebbet jeda, mati hlība ne da*

#### **3.5.1.2 Primjeri vjerskih izraza koji se koriste u raznim prilikama:**

*Rabbi jessir, zgrabi za sir*

*Allah adi, pita sladi*

*La ilabe illallah, kud djevojke, tud i ja*

*Allahu ekber, na kuli berber, na berberu rog, ubio te Bog*

#### **3.5.1.3 Aluzivni izrazi koji podsjećaju na vjerski tekst:**

*Evela, pita debela*

*Elifete fete, buli pete lete*

*Ibrahim i Musa, skini kapu te kusaj*

#### **3.5.1.4 Cjeloviti izrazi na bosanskom jeziku, sporni po svome sadržaju**

##### **3.5.1.4.1 Nerazumljivi sadržaji:**

*Terhana je smok i naš je Bog*

##### **3.5.1.4.2 Izrazi sporni sa stanovišta islamskog vjerovanja:**

*Bog s tobom – S Bogom ostaj – S Bogom hajde*

*Nije nitko s onog svijeta razbijene glave došo*

*Nemam kud na oni svijet*

### 3.5.1.5 Izrazi sporni sa stanovišta islamskog obredoslovlja:

*Kad komu reknu: Klanjaj namaž, da odgovori: Nisam oca ubio!*

*Kad nekom reknu: Hajde u džamiju, da on odgovori: Vala, nije mi je otac načinio, ili: Dosti od kuće po jedan i u džamiju; Dosti turaka i osim njega, šta će se turčit!*

### 3.5.1.6 Socijalna kategorija „vlaha“ u opisu „turaka“:

*Vlaški sine*

*Šta će na vlahu, ili: na psu brada*

*Ono je ni naš ni vaš*

## 4 Zaključak

Abdulevehab Ilhamija jedan je od važnijih i najpoznatijih bosnevijskih (alhamijado) autora u historiji bosanske književnojezičke tradicije predstandardnog doba. Njegov značaj posebno je vezan za islamski mistični, sufijski krug, u kojemu još uvijek postoji tradicija pjevanja pobožnih pjesama čiji je autor upravo Ilhamija. Ilhamija je također poznat po raširenom vjerovanju (koje postoji u usmenoj predaji i svjedočenjima u literaturi) da je bio bogougodnik tj. evlija, odnosno osoba koja, prema islamskom učenju, pokazuje posebne stepene duhovnosti te da su ti stepeni vidljivi iz nekih njegovih stavova, djelovanja i držanja (oženjen melek-djevojkom, predviđa slom društvenog poretka, biva proglašen heretikom, predviđa gradnju bolnice na mjestu svoga mezara...). Njegovo turbe (mauzolej) i danas zijarete (posjećuje) vjernici, obavljajući namaz (molitvu) u sklopu ovog zdanja. Bio je veliki kritičar društvenih, političkih, etičkih i vjerskih prilika Bosne svoga doba, zbog čega je tragično okončan njegov život, a što mu je osiguralo i poseban status u tradiciji sjećanja kod Bošnjaka kao evlije. Ilhamija je svojim pisanjem, djelovanjem i stavovima pokazao da je bio ispred svoga vremena, te njegov odnos prema naslijeđu koje je pisao na bosanskom jeziku govore o tome da je bio svjestan važnosti djelovanja na jednome, uvjetno kazano, malom jeziku i u maloj kulturi, unutar ogromnog Osmanskog carstva, u čijem je sastavu bila Bosna. Zahvaljujući njegovim djelima na bosanskom jeziku, danas se u okvirima bosnistike može govoriti o posebnosti književnojezičkog izraza bosanskog jezika predstandardnog doba, a posebno u okvirima pismenosti koja podrazumijeva stvaralaštvo na arapskom pismu i bosanskom kao slavenskom jeziku.

## Bibliografija

- Ömer AKSOY, 2019: Pogubljenje Abdulvehaba Ilhamije u svjetlu novih izvora, *Istraživanja*, časopis Fakulteta humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“, br. 14/2019, Mostar.
- Kasim DOBRAČA, 1974: *Tuhfetul-musallin ve zubdetul-haš'i'in* od Abdul-Vehaba Žepčevije Ihamije, *Anali Gazji Husrev-begove biblioteke*, Knjiga II–III, Sarajevo.
- Elvir DURANOVIĆ, 2017: Alhamijado Ilmihal Abdulvehaba Ilhamije Žepčaka, *Anali Gazji Husrev-begove biblioteke*, knj. XXXVIII, Sarajevo.
- Elvir DURANOVIĆ, 2018: Iman u proznim djelima Abdulvehaba Ilhamije Žepčaka, *Abdulvehab Ilhamija Žepčak – život i djelo* (Zbornik radova), BZK „Preporod“ u Bosni i Hercegovini i Općinsko društvo Žepče, Žepče.
- Elvir DURANOVIĆ, 2018a: *Specifičnosti Ilhamijinog alhamijado Ilmihala*, Medžlis Islamske zajednice Žepče, Žepče.
- Kerima FILAN, 2014: *Sarajevo u Bašeskijino doba*, Connectum, Sarajevo.
- Abdurahman NAMETAK, 1981: *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo.
- Muhamed HADŽIJAHIĆ, 1938: *Hrvatska muslimanska književnost prije 1878. godine*, Štamparija Omer Šehić, Sarajevo.
- Muhamed HADŽIJAHIĆ, 1974, Neke karakteristike stare bosansko-muslimanske književnosti, u: prir. Herta Kuna; Muhamed Hadžijahić; Petar Pejčinović, *Starija književnost – Bosanskohercegovačka književna hrestomatija*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo.
- Muhamed HADŽIJAMAKOVIĆ, 1991: *Ilhamija: život i djelo*, Mešihat Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, El-Kalem, Sarajevo.
- Muhamed HUKOVIĆ, 1986: *Alhamijado književnosti i njeni stvaraoci*, Biblioteka Kulturno nasljeđe Bosne i Hecegovine, Svjetlost, Sarajevo.
- Muhamed HUKOVIĆ, 1997, *Zbornik alhamijado književnosti*, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, knj. 11, Preporod, Sarajevo.
- Alen KALAJDŽIJA, 2019: Bosanske blasfemične riječi i izrazi prema razumijevanju Abulvehaba Žepčevije Bosnevije u djelu ‘Tuhfetul-musallin ve zubdetul-haš'i'in’, *МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗБОР НА ФИЛОЛОШКИ И НА КВАТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА* (Зборник на трудови), Institut za makedonski jezik „Krstе Misirkov“, Skoplje.
- Sejfidin KEMURA i Vladimir ČOROVIĆ, 1912: *Das Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert, Zur Kunde der Balkanhalbinsel*, II, Quellen und Forschungen, Sarajevo.
- Ibrahim KEMURA, 1975: Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na ‘bosanskom’ jeziku, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ XXXVIII* (1–2), Sarajevo.
- Jasna ŠAMIĆ, 1985: Cija je pjesma ‘Ti brespolen nemoj hodat?’, *Anali Gazji Gusrev-begove biblioteke u Sarajevu*, knj. XI–XII, Sarajevo.
- Hanka VAJZOVIĆ, 2005: Alhamijado književnost, ur: Svein Mønnesland, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, edicija Posebna izdanja, knj. 13, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije u Oslu, Sarajevo.
- Muhamed ŽDRALOVIĆ, 1985: Abdulvehab ibni Abdulvehab Žepčevi – Bosnevi (Ilhamija), *Anali Gazji Husrev-begove biblioteke* V–VI, Sarajevo.

## SUMMARY

The article provides the most important information about the life and death of Abdulvehab Ilhamija, a Bosnian alhamijado poet and a legendary god-pleaser remembered by people, who occupies an important place in the literary history of Bosnia and Herzegovina. Born in Žepče in 1773, and educated in his hometown, as well as in other centers of Bosnian intellectuality and spirituality at the time, Ilhamija very early began to critically observe the world and society in which he lived. Striving to leave its own mark in social processes, Ilhamija engages intellectually, writing poems in Arabic, Turkish and

Bosnian, whereby some of his poems, especially those written in Bosnian with the theme of socially engaged people, gain social significance by representing that way of the author's sparkling attitude towards the anomalies and shortcomings of the social order. Although the reason for his execution, which will take place in 1821 in Travnik, is not entirely clear, most historians believe that Ilhamija was a victim of the activities of the intelligence services at that time in Ottoman Bosnia and the arrogant vanity of the person who ordered his murder. The tragic death and the status of an innocently killed man ensured Ilhamija's lasting memory in the country of his origin, and in a certain way it also granted him the status of "good", i.e. a saint, a man pleasing to God, whose life ended because of the higher ideals behind which he stood with his work and his life.

In addition, Ilhamija is also known in Bosnian philology for the fact that he left other works in the Bosnian language: in addition to his socially engaged works, Ilhamija is also important for his devotional, historical and reflective poems – the exact number of which is not known to this day due to various data appearing in literary history – and in prose works, such as the Islamic religious text of the Bosnian ilmihal, whose original title is given in Arabic, and the Turkish text *Tuhfetul-musallin ve zubdetul-bašim*, in which you can also find a number of incorporated Bosnian sentences.

For a comprehensive understanding of Ilhamija's work, as well as his social and intellectual-spiritual status, it is important to bear in mind all his intellectual literary-linguistic heritage in different languages, from which one can recognize not only Ilhamija's attitude towards vital, spiritual and intellectual circumstances, but also for understanding social and cultural circumstances of the time and society in which this author operates.